

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

"ประชาชนจำนวนมากมายในประเทศนี้ ไม่มีสิทธิที่จะได้ "เป็นชาว" แม้ว่าเรื่องราวชีวิตในการต่อสู้เพื่อปากท้อง และแก้ไขปัญหาของตนจะมีคุณค่าสมควรให้สังคมได้รับรู้ ผิดกับบุคคลในคณะรัฐบาล ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และนักธุรกิจ นายทุนผูกขาด ที่มีสิทธิที่จะเป็นชาวได้ตลอดเวลา ไม่ว่าเรื่องนั้นจะมีคุณค่าสอดคล้องกับมาตรฐานและจรรยาบรรณของชาวหรือไม่เพียงใดก็ตาม คนกลุ่มหลังนี้อยู่ในกระแสข่าวในฐานะชนชั้นนำของสังคมซึ่งส่งผลให้สภาพของ "บุคคลเป็นชาว" ครอบงำจิตสำนึกวิชาชีพของนักข่าวและบรรณาธิการข่าวมายาวนาน" (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2544)

เสียงสะท้อนข้างต้นแสดงความคับข้องใจต่อการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน ซึ่งได้ละทิ้งหน้าที่ในการแสวงหาความจริงเพื่อแก้ไขปัญหาด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเมือง เศรษฐกิจหรือสังคม ทำให้พื้นที่สาธารณะซึ่งควรจะเปิดกว้างเต็มที่ให้กับการเข้ามาของคนทุกกลุ่มอย่างไม่มีอคติ กลายเป็นพื้นที่ที่ปิดกั้น และปล่อยให้คนบางกลุ่มใช้สื่อเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของตน

ยิ่งสื่อมวลชนล้มเหลวในการเป็นสื่อเสรีเพื่อประชาชนมากเท่าใด ก็ยิ่งถูกท้วงติงถึงความไม่รับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้นเท่านั้น สวนทางกับแนวคิดทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory) ที่เสนอไว้โดยคณะกรรมการเสรีภาพของสื่อมวลชน (Commission on Freedom of the Press) (ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ, 2531 และ สมควร กวียะ, 2539) ซึ่งได้ศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นข้อเรียกร้องต้องการของสังคมปัจจุบันในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อมวลชน และได้เสนอมาตรฐานของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสื่อมวลชนในแง่ของการมีสาระ มีสัจจะ มีความถูกต้อง มีความเป็นกลาง และมีความสมดุลง ซึ่งอยู่บนฐานคติที่ว่าสื่อมวลชนมีภารกิจที่สำคัญต่อสังคม ควรจะมีลักษณะพหุนิยม โดยการทำหน้าที่ส่องสะท้อนภาพที่หลากหลายของกลุ่มต่างๆ ที่เป็นส่วนประกอบของสังคม เพื่อจะสามารถตอบสนองความจำเป็นของสังคมในด้านต่างๆได้

ภารกิจของหนังสือพิมพ์อันเกิดจากความคาดหวังของสังคมมีอย่างกว้างขวาง จากงานศึกษาของ Knies, Bucher, Tennies และ Weber (อ้างถึงใน ศิริชัย ศิริกายะ และ กาญจนา แก้วเทพ, 2531 : 100) พบว่า ภารกิจของหนังสือพิมพ์ หมายถึง ภารกิจในการประสานสังคมเข้าไว้ด้วยกัน เป็นผู้นำแก

สาธารณชน ช่วยสร้างลักษณะที่เป็นสาธารณชน เป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระหว่างผู้นำ กับสาธารณชนตอบสนองต่อความต้องการทางด้านข่าวสาร เป็นช่องทางในการแสดงความคิดเห็นต่อ กลุ่มต่างๆ เป็นกระจกสะท้อนภาพของสังคม เป็นเครื่องมือสำหรับการเปลี่ยนแปลง และเป็นตัว "จิตสำนึกของสังคม"

หนังสือพิมพ์ในฐานะสถาบันทางสังคมส่วนหนึ่งหรือกึ่งสถาบันสาธารณะ (Quasi public institution) จึงถือได้ว่าเป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญในการขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น รวมทั้งมีบทบาทในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ และนำสังคมไปสู่สภาวะที่พึงปรารถนาของสังคม

เนื่องจากคุณสมบัติของตัวหนังสือพิมพ์เองที่เป็น "สื่อ" ของ "มวลชน" ดังนั้นจึงมีปริมาณเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เข้าถึงผู้คนจำนวนมากได้ในเวลารวดเร็ว มีพื้นที่มากพอจะให้ข่าวสารได้อย่างละเอียดและยังนำกลับมาอ่านซ้ำได้ หรือเก็บรักษาเอาไว้ได้ หาซื้อได้ง่าย ราคาไม่สูงนัก มีจำหน่ายทุกวัน และมีการสร้างประวัติความน่าเชื่อถือ (Credibility) มายาวนาน ทำให้เรื่องราวที่ปรากฏบนหน้าหนังสือพิมพ์ได้รับความสนใจจากประชาชน และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการดำรงชีวิตประจำวันของผู้รับสารไม่มากนักน้อย ส่งผลให้มีกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่มที่ต้องการ "เป็นข่าว" และใช้สื่อของมวลชนนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่างๆ การเป็นข่าวของกลุ่มหรือบุคคลต่างๆทางหนังสือพิมพ์นี้จึงอาจเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมหรือประโยชน์ต่อกลุ่มบุคคล องค์กร หรือปัจเจกบุคคลก็ได้

ความสำคัญประการหนึ่งของการปรากฏเป็นข่าวคือการถูกสร้างสถานภาพโดยสื่อมวลชน (Status conferral) อันเป็นหน้าที่และศักยภาพของสื่อในการรับรองบุคคลและสถาบันว่ามีคุณสมบัติอย่างไร ในแง่ใด ซึ่ง สำเร็จ ศรีพงษ์กุล (2535) กล่าวถึงความสำคัญของการตลาดที่ต้องอาศัยการเป็นข่าวว่า เรามักให้ความสำคัญโดยดูจากการที่บุคคล องค์กร หรือเหตุการณ์นั้นๆปรากฏในสื่อมวลชนมากเพียงใด หากไม่ปรากฏในสื่อมวลชนก็ไม่มีค่าสำคัญ ดังนั้นการปรากฏในสื่อมวลชนก่อให้เกิดความสำคัญได้

ขณะที่ จรินทร์ยา ศักดิ์ศิริ (2546) แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ในกรณี "บุคคล" แล้ว การได้เป็นข่าวกับการตกเป็นข่าว... บางคนไม่คิดอะไรมากนัก ยิ่งในวงการบันเทิงด้วยแล้ว "ข่าวฉาวโฉ่" บางครั้งก็สร้างชื่อเสียงได้เท่ากับผลงานดีๆชิ้นหนึ่ง

กาญจนา แก้วเทพ และ พัสนีย์ นุตาลัย (2541) ระบุว่ารูปแบบการเป็นข่าวและแหล่งข่าว อาจจะเป็นแบบทางตรงคือ "เป็นข่าวเอง" หรือโดยทางอ้อม คือ "เป็นแหล่งข่าว" รูปแบบนี้นับเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์ที่สุดที่จะทำให้ "ประเด็นส่วนตัวหรือของกลุ่ม" (Private issue) กลายเป็น "ประเด็นสาธารณะ" (Public issue) และจะทำได้จริงก็ต่อเมื่อประเด็นดังกล่าวมีพลังอำนาจมากพอ ดังนั้นผู้ส่งสารในรูปแบบนี้ จึงมักจะต้องเล่นตามเกมของหนังสือพิมพ์ที่มีเกณฑ์วินิจฉัยคุณค่าของข่าวอยู่แล้ว เช่น มีบุคคล

ที่จัดเป็น "คาราของหนังสือพิมพ์" ผู้ให้ข่าวมีสถานภาพทางสังคม เป็นประเด็นของกลุ่มพลัง (Pressure group) เนื้อเรื่องมีผลกระทบต่อคนจำนวนมาก เป็นต้น เมื่อพิจารณาจากหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้ การเลือกใช้รูปแบบสุดท้ายนี้ นับว่ามีความยากลำบากที่ต้องฝ่าฟันข้ามด้านต่างๆ พอสมควร เพราะพื้นที่ในการ "เป็นข่าว" ของหนังสือพิมพ์นั้น มีอยู่อย่างจำกัด อย่างไรก็ตาม หากสามารถกระทำได้ ผลลัพธ์ที่จะเกิดตามมาก็ นับว่าคุ้มทีเดียว

ดังนั้นแม้ว่าตามร่องรอยประวัติศาสตร์แล้วหนังสือพิมพ์จะมีภาระหน้าที่ผูกพันกับการต่อสู้ทางอุดมการณ์เพื่อเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพให้กับประชาชน แต่ทว่าในยุคทุนนิยมเฉกเช่นปัจจุบัน หนังสือพิมพ์จำเป็นต้องดำเนินการตามแบบฉบับของการบริหารธุรกิจเพื่อสร้างผลกำไรตอบแทนการลงทุน ทำให้ "ข่าว" กลับกลายเป็นเพียงสินค้าที่เร่งผลิตออกมาเพื่อ "ขาย" เอาใจตลาด การคิดที่จะต่อสู้ต่อรองใดๆในพื้นที่สื่อมวลชนจึงต้องทำให้หนังสือพิมพ์ "ขายข่าว" ได้ด้วย

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่หรือขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมเป็นอีกหนึ่งกลุ่มที่มีการใช้กลยุทธ์เพื่อช่วงชิงพื้นที่ในการเป็นข่าว ดังเช่นกรณีของขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศสหรัฐอเมริกา ภายใต้ชื่อขบวนการเอิร์ธเฟิร์ส (Earth first!) ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในระดับท้องถิ่น เริ่มการเคลื่อนไหวในปี ค.ศ. 1980 ในมลรัฐอะริโซนา (Arizona) ก่อนจากนั้นก็ขยายการเคลื่อนไหวไปยังมลรัฐต่างๆ และมีเครือข่ายโยงใยในหลายประเทศทั่วโลก เป้าหมายหลักของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สอยู่ที่การอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมียุทธศาสตร์หลักๆ ในการเคลื่อนไหวได้แก่ การพยายามไปสร้างความเสียหายให้กับบรรดาเครื่องจักร เครื่องมือ อุปกรณ์ หรือกิจการที่ได้ชื่อว่าทำลายสภาพแวดล้อม เช่น แอบเอาทรายใส่ลงไปในถังน้ำมันของเครื่องจักร อาทิเครื่องตัดต้นไม้ เอาตะปู/เหล็กแหลมไปตอกไว้ตามต้นไม้ทำให้ยากแก่การตัด นำตัวเองไปผูก/ล่ามโซ่ไว้กับต้นไม้ที่จะถูกตัด จึงให้ตำรวจจับกุมในการประท้วงครั้งละหลายๆ นำขยะไปทิ้งในโรงงาน หรือในบ้านของเจ้าของกิจการที่ได้ชื่อว่ามีส่วนในการทำลายธรรมชาติ ปิดถนนประท้วง โคนต้นไม้ขวางทาง ทำลายป้ายโฆษณาของธุรกิจที่ทำลายล้างธรรมชาติ เป็นต้น

ขบวนการดังกล่าวได้สร้างความฮือฮา และทำให้การเคลื่อนไหวของขบวนการเอิร์ธเฟิร์สกลายเป็นข่าวตลอดเวลาทั้งในประเทศสหรัฐอเมริกาเอง และในประเทศต่างๆ ผ่านสื่อมวลชนประเภทต่างๆ เช่น CNN, Times Magazine และ Newsweek เป็นต้น ทำให้สามารถแพร่กระจายความคิดของตนออกไปในสังคมวงกว้างได้มากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาวันนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นความขัดแย้งที่วางอยู่บนฐานที่หลากหลายกว่าเรื่องชนชั้น หรืออุดมการณ์ทางการเมืองอย่างในอดีต

แต่รวมเอาเรื่องของเพศ (gender ไม่ใช่ sex), เชื้อชาติ (race ไม่ใช่ ethnic), ศาสนา (religion) และวัฒนธรรมเข้าไปด้วย ทำให้ความขัดแย้งชุดใหม่ที่เกิดขึ้น มีความยุ่งยาก และสลับซับซ้อนเกินกว่าที่สถาบันหลักทางการเมืองและสังคมที่ดำรงอยู่ จะสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งเหล่านี้ได้ จึงต้องหารูปแบบการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อปะทะกับปัญหาความขัดแย้งเหล่านี้ด้วยตัวเอง ในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องแบบต่างๆ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2540)

นอกจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มขบวนการต่างๆแล้ว เมื่อพิจารณาจากปรากฏการณ์ในสังคมไทยพบว่าการเคลื่อนไหวเพื่อร้องทุกข์หรือเสนอข้อเรียกร้องต่างๆของปัจเจกบุคคลที่เลือกใช้วิธีการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ เช่น การทุบรถ การทาบ่านสีดำ ก็ทำให้ประเด็นปัญหาความเดือดร้อนของคนธรรมดาที่มีโอกาสเป็นข่าวหน้าหนึ่งเพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจมีสาเหตุเนื่องมาจากหน่วยงานหรือกลไกในการแก้ปัญหาให้กับประชาชนด้อยประสิทธิภาพ หรือความเดือดร้อนของประชาชนเกิดจากความขัดแย้งกับกลุ่มอำนาจ จึงทำให้ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากกระบวนการยุติธรรม อีกทั้งปริมาณเรื่องร้องทุกข์ที่เข้าไปถึงสื่อมวลชนมีมากเกินกว่าที่จะนำเสนอได้ทั้งหมด สื่อจึงต้องจัดลำดับเรื่องที่มีความสำคัญขึ้นมาเสนอ ก่อนเรื่องอื่นๆ การร้องทุกข์ที่สร้างเหตุการณ์ให้เป็นข่าวใหญ่ จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการเรียกร้องความสนใจจากสื่อและทำให้สามารถสร้างกระแสสังคมเพื่อผลักดันประเด็นปัญหาส่วนบุคคลให้กลายเป็นประเด็นสาธารณะได้

อย่างไรก็ตาม การสร้างข่าวบางครั้งก็มีลักษณะซ่อนเร้นจนยากที่จะสังเกตเห็นได้ (จรรยา เจริญอภิวัฒน์ และคณะ, 2548) รัฐบาลไทยเองอาจใช้ประโยชน์จากการกำหนดวาระข่าวสาร เพื่อให้ประชาชนสนใจประเด็นข่าวสารที่รัฐบาลเป็นผู้กำหนดมากกว่าประเด็นข่าวอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น โดยใช้วิธีการสร้างข่าวขึ้นเพื่อกลบกระแสข่าวด้านลบในการบริหารประเทศ และพลิกสถานการณ์จากฝ่ายรับมาเป็นฝ่ายรุก เพื่อให้ความนิยมที่ประชาชนมีต่อรัฐบาลไม่ลดน้อยลงไป

จากปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากลยุทธ์การใช้พื้นที่ข่าวหน้าหนึ่งของแหล่งข่าวต่างๆที่ไม่ใช่ตัวสื่อเอง เพื่อจะตอบคำถามดังต่อไปนี้

ปัญหานำวิจัย

1. แหล่งข่าวแต่ละกลุ่มหรือแต่ละปัจเจกบุคคลมีเหตุผลและแรงจูงใจอย่างไรในการใช้พื้นที่ข่าวหน้า 1 เพื่อให้ตนเองหรือความเคลื่อนไหวของตนเองปรากฏเป็นข่าว
2. แหล่งข่าวแต่ละกลุ่มหรือแต่ละปัจเจกบุคคลมีกระบวนการในการเข้าถึงพื้นที่ข่าวหน้า 1 อย่างไร

3. แหล่งข่าวแต่ละกลุ่มหรือแต่ละปัจเจกบุคคลถูกประกอบสร้างคามหมายผ่านพื้นที่ข่าวอย่างไร
4. หนังสือพิมพ์แต่ละประเภทให้ความสนใจและมีแนวทางการเลือกแง่มุมหรือวิธีการนำเสนอเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
5. ผลต่อเนื่องตามมาจากกรนำเสนอกระแสข่าวของสื่อมวลชนเป็นอย่างไร และมีปฏิกริยาจากผู้เกี่ยวข้องอย่างไร
6. ในทัศนะของนักวิชาชีพและนักวิชาการสื่อสารมวลชนมีความเห็นต่อกลยุทธการใช้พื้นที่ข่าวหน้า 1 ของแหล่งข่าวในหนังสือพิมพ์รายวันเหล่านี้อย่างไร

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลยุทธ์และกระบวนการของแหล่งข่าวแต่ละกลุ่มหรือแต่ละปัจเจกบุคคลในการสร้างคุณค่าข่าวให้สื่อมวลชนสนใจนำเสนอ
2. เพื่อศึกษาการเลือกแง่มุมหรือวิธีการนำเสนอกระแสข่าวของหนังสือพิมพ์แต่ละประเภท
3. เพื่อศึกษาผลกระทบต่อนื่องจากการนำเสนอกระแสข่าวของสื่อมวลชน
4. เพื่อศึกษาทัศนะของนักวิชาการสื่อสารมวลชนและนักวิชาชีพสื่อสารมวลชนที่มีต่อกลยุทธการใช้พื้นที่ข่าวหน้า 1 ของแหล่งข่าวในหนังสือพิมพ์รายวัน

ขอบเขตการวิจัย

1. ในการวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาข่าวหน้า 1 หนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย ระยะเวลาในการศึกษา 1 ปี 1 เดือน ช่วงตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2548 ถึง 31 มกราคม 2549
2. ศึกษาทัศนะของประตู่ข่าวสารประจำวัน เช่น บรรณาธิการข่าว ผู้สื่อข่าวหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จากตัวแทนหนังสือพิมพ์ประเภทประชานิยม ได้แก่ ไทยรัฐ และประเภทคุณภาพ ได้แก่ มติชน จำนวน 2 คน
3. การศึกษาข้อคิดเห็นของนักวิชาการ ได้แก่ อาจารย์คณะนิเทศศาสตร์และวารสารศาสตร์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 2 คน

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

กลยุทธ หมายถึง รูปแบบ แบบแผน ขั้นตอนต่างๆ ของการกระทำที่ได้วางแผนเอาไว้ล่วงหน้า โดยมุ่งหวังให้การดำเนินการตามแผนการที่วางไว้นั้นทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้ ในที่นี้

หมายถึง การจัดเตรียมหรือสร้างเหตุการณ์ด้วยตัวเอง การแสดงพฤติกรรมที่ไม่ปกติธรรมดาอย่างจงใจ หรือการแสดงความคิดเห็นที่ไร้อารมณืโดยมีเจตนาเพื่อให้สื่อมวลชนสนใจและนำไปเสนอเป็นข่าว สำคัญและต่อเนื่องจนเกิดความสนใจในวงกว้าง

พื้นที่ข่าวหน้าหนึ่ง หมายถึง ข่าวและภาพข่าวที่ปรากฏในหน้าแรกรวมทั้งส่วนต่อข่าวของ หนังสือพิมพ์รายวัน

แหล่งข่าว หมายถึง บุคคลหรือองค์กรซึ่งปรากฏเป็นข่าวเป็นผู้กระทำในข่าวหรือเป็นผู้ให้ข้อเท็จจริงหรือข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ข่าวที่เกิดขึ้น

หนังสือพิมพ์รายวัน หมายถึง หนังสือพิมพ์รายวันกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเน้นประชานิยม และกลุ่มเน้นคุณภาพ โดยมีหนังสือพิมพ์ตัวแทน คือ ไทยรัฐ และมติชน

คุณค่าข่าว หมายถึง องค์ประกอบข่าว เช่น ความเด่น ความแปลก ความขัดแย้ง ผลกระทบ รวมทั้งคุณลักษณะของข่าวที่ตีอื่น ๆ ซึ่งใช้เป็นหลักเกณฑ์ประกอบการวินิจฉัยของบรรณาธิการข่าวในการคัดเลือกเหตุการณ์ที่มีอยู่มากมายเพื่อนำเสนอเป็นข่าว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจถึงปัจจัยและกระบวนการของปรากฏการณ์การสร้างกระแสข่าวในสังคมไทย
2. เป็นแนวทางให้ประชาชนผู้อ่านหนังสือพิมพ์ได้ตระหนักถึงปัจจัยในการคัดเลือกข่าวมานำเสนอ อันจะก่อให้เกิดความรู้เท่าทันสื่อมากยิ่งขึ้น
3. เห็นแนวโน้มการกำหนดวาระข่าวสารทางหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งจะสะท้อนได้ว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนกำลังดำเนินไปในทิศทางไหน
4. เป็นแนวทางให้ประชาชนนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนารูปแบบการเข้าไปใช้พื้นที่สื่อมวลชน
5. เพื่อเป็นแนวทางการวิจัยในอนาคตที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์การสร้างข่าว